

Муниципальное автономное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа с. Аксы-Барлык Барун-Хемчикского
кожууна Республики Тыва»

РАССМОТРЕНО
на заседании ШМО
Протокол №4
от «24» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора
по УВР / Моктээр Э.Ч.
от «24» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО
Директор

Кужугет О. О.
Приказ № 65
от «25» августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
внеурочной деятельности по духовно-нравственному направлению
«Народоведение («Улусчу ужурлар»)»
для 2 класса

Срок реализации: 1 год
Возраст обучающихся: 7-8 лет

Ооржак Ч.Ч.

«УЛУСЧУ УЖУРЛАР» ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

Бо программаны 1-4 класстарга шенелделиг өөрөдилге-номчулга ному «Улусчу уjurларга» даянып тургускан.

Улусчу педагогика амгы национал школаның өөрөдилге-кижизидилгелиг ажил-чорудулгазының кол үндезинин ургузуп, ниити өөрөдилге системаларында чаа угланышкын, тускай быжыг турушту ээлеп турар. Чоннуң чаагай чанчылдары, сагылга ёзулалдары, уjurлары улусчу педагогиканың кол өзээн тургуспушаан, өзүп орап салгалдың кижизидилгезиниң деп шилгелиг аргаларын байлакшыдып турар.

Улусчу педагогика амгы школанын оорөдилге-кижизидилгелиг ажылынын кол үндезинин тургузуп, ниити оорөдилге системазында чаа угланышкын, тускай эртем болуп турар. Чоннун чаагай чанчылдары, сагылга-ёзулалдары, уjurлары улусчу педагогиканын кол озээн тургузуп турар. Улусчу педагогиканын идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары чугле школада, башкылаашкында ажыглаттынып турар эвес, а ог-буле кижизидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Улусчу педагогика дээрге ог-буленин, торел-болук улустун болгаш чоннун уруглар кижизидилгезинин дуржулгазы, а этнопедагогика ону шинчилээр эртем. Оон кол сорулгазы – улусчу педагогиканын уjur-утказын, аргаларын шинчилээри, оон депшилгелиг аргаларын оорөдилге-кижизидилге ажылынга таарыштыр ажыглаары.

Аныяк салгалга торээн чоннунун депшилгелиг дуржулгазын дамчыдары, ону шингээтирери – кандыг-даа куруненин ыдыктыг хулээлгези. Кандыг-даа чон тускай психологиялыг, бодунун амыдыралынга дуушкен ажил-агыйлыг, уjurларлыг, ёзулалдарлыг. Тыва чон боду уруглар кижизидер арга-хоргалыг, улегер-чижектерлиг, педагогиктиг культуралыг.

«Улусчу уjurлар» - амыдырал эртеми-дир. Ол ал-бодувус, ог-булевис, аал-коданывыс, доргул-торелдеривис, чер-чурттувус, ажил-агыйывыс, культуравыс, а кол-ла чуул, мозу-шынарывыс дугайында эртемивис-тир. Амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлеп, буянныг ажил-ишти хевирлеп оорөдир уjurлуг бис. Улусчу уjurларны тускай курс (оорөдилге эртеми) кылдыр оорөдири дээрге-ле национал чанчылдарны ханыладыр коору ол.

Кижипедагогиктиг культуранын хереглекчизи, эдилекчизи, тургузукчузу, кадагалакчызы, нептередикчизи.

Проблемазы: ог-буле, торгул-торел харылзаалары, үндезин ажил-агый, торээн чер-чурт дугайында айтырыглар, этикет, бойдус уjurлары, кижинин тура-соруу, сагыш-сеткили, оске чоннарнын культуразы.

Сорулгазы:

- ада-огбелеривистин, чоннун депшилгелиг дуржулгазын уругларга шингээттирери;
- амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлээри;
- уругларны уjur сагыыр толептиг кижилер кылдыр кижизидери;
- уругларнын чогаадыкчы шинээн сайзырадыры;
- уругларнын аналитиктиг болгаш кара угаан-биле бодаар шынарларын сайзырадыры;

Тургузуу: курстун ажылчын программазын Г.Д.Сундуйнун «Улусчу уjurлар» 1-2 класстарга ооредилге номчулга номунга таарыштыр 1 чылга тургускан. Неделяда 1 шак. Чылда 34 шак.

Даянганы: «Улусчу педагогика» 2004 ч. авторлары Г.Д.Сундуй, Г.К.Ондар.

Хамаарылгазы: класстан дашкаар ажыл.

Ажыглаар методтары, аргалары: беседа, оюннар, маргылдаалар, моорейлер, хана солун, биче шинчилээшкин ажылы.

Улусчу уjurларны кижизидеринин кол ооргалары: улегер домактар, тывызыктар, чечен домактар, ырлар, когудуглер, тоолдар, тоолчургу чугаалар, улустун оюннары.

2-ги класс.

Темазы: «Чанчылдын чаражы».

Тематиктиг планы:

- 1.Этикет. (8 ш.)
- 2.Рольдарга чарлып алгаш ойнанар. (4 ш.)
- 3.Кижинин чаражы – будужунде. (21 ш.)
- 4.Туннел кичээл. (1 ш.)

2-ги классты доозуп тургаш, оореникчи шингээдип алган турар уjurлуг билин:

- торээн суурунун дугайында;
- чурттап турар республиказынын адын, топ хоорайынын адын;
- торээн суурунун чоогунда чурумалдыг черлер аттарын;
- ог-буле дугайында; торел улустун хундулежип адажырын;
- тыва ог дугайында, оон хундукелдиг черлерин;
- мал-маган аттарын ангылып адап билирин;
- ог-булеге ээлдек болурун;
- кырган кижилерни хундулээрин.

2-ги классты доозуп тургаш, билир турар уjurлуг:

- Тыва Республиканын тугунун онун, сулде демдээнин дугайында;

- торээн суурунун адын, кайы кожуунга хамааржырын,
- бодунун чурттап турар адрезин;
- ада-иезинин, чоок торел улустарынын ат-сывын, хундулеп адаарын;
- бажын херекселдеринин аттарын, бажын иштинин арыг-силиг, чурумун;
- ээлдек чугаа ужурларын;
- ог-булеге келген кижини хулээп алырын;
- оол кижини, кыс кижини кандыг болурун;
- шырай, кылаш, шимчээшкин, чодуреринин, синмиреринин, азырарынын, оске кижини херекселинге дегбезинин ужурларын.

**Программаның кол угланышыны дараазында сорулгаларны чедип алырынче
угланган:**

- а) Бодун каяа-даа төлептиг ап билири;
- б) Этикет база янзы-бүрү ужурларны сагып билирин чаңчыктырар;
- в) Улуг улусту хүндүлеп, бичи кижилерни кээргеп, чаптап билири. Хире шаа-биле дуказын чедирип, ачы-буянныг, биче сеткилдиг болурун хевирлээр;
- г) Тываның, Россияның база янзы-бүрү чоннарның ёзу-чаңчылдары, улусчу байырлалдары-биле уругларны таныштырар;
- д) Өг-бүлезиниң кижигүннери база эш-өөрү-биле эп-найыралдыг, хүндүлээчел, дузааргак болуру. Сагылга-чурумга хамаарышкан мораль-этиктиг билиглерни сагып билиринге чаңчыктырар;
- е) Төрээн чурту – Тывазынга, Россияга ынаа болгаш чоргааралы. Ооң бойдузунга дириг амытаннарынга, үнүштеринге, арга-арыынга сагыш-човангыр, хумагалыг хамаарылгазы болгаш сагыр ужурлары.

**Өөреникчилерниң шингээдип алыр билиглеринге, мергежилдеринге болгаш
чаңчылдарынга кол негелделер.**

2-ги классты доозуп турар өөреникчилерниң билип алыр ужурлуг чүүлдери:

- этикетке хамаарышкан тыва улустун ёзу-чаңчылдарны билири;
- бичии кижинин ада-иезинге ээлдек-эвилен болуру;
- кижилернин хар-назынын барымдаалап, оларны хундулээри;
- чугаа уезинде бодун топтуг алдынары, ниити аажы-чан культуразынын чарылбас кезээ деп чувени шингээдип алыр;
- янзы-буру байдалдарга бодун толептиг алдынып билири;
- оол кижини база кыс кижиге хамаарышкан дурум-сагылгалары;

- оске бажынче кирерде сагылгалар;
- бажынга келген кижини хулээп алырынын ужурлары;
- кылаш ужурлары;
- чугаа уезинде хол-буттун, арын-шырайнын шимчээшкиннери.

2-ги класстың доозукчуларының билиглерни шингээдип алырының аргалары:

- чаңчылдар, сагылгаларны анаа-ла ёзу барымдаалап эвес, а оларның ужур-утказын хандыр билип алыр.
- Боттарының аразында хүндүткелдиг, чазык-чаагай чугаалажыр.
- Эжиниң саналын деткиир азы анаа бодунуң хуузунда бодалын немээр.
- Эш-өөрүнүң сөзүн дыңнаар, оларга дузалажыр, кошкактарны камгалаар мөзү-шынарга кижизидер.

Календарь-тематиктиг планнаашкын. “Улусчу ужурлар”. 2 класс.

№	Темазы	Шагы	Хуну	
			План.	Факт.
Чаңчылдын чаражы.				
1	Этикет.	1		
2	«Курай-курай».	1		
3	Өг-бүлеге ээлдек болуру.	1		
4	«Чарашпай». «Дуңмам».	1		
5	Назын хүндүзү.	1		
6	«Кырган-авам».	1		
7	Б. Комбу. «Чурттуң төлдери».	1		
8	Ээлдек чугаа ужурлары.	1		
9	Таныжары.	1		
10	Таныштырары.	1		
11	Янзы-буру чугаа ужурлары.	1		
12	Кижинин даштыкы хевирин чугаа-биле дамчыдары.	1		
Кижинин чаражы – будужунде.				
13	Оол кижини.	1		
14	Э. Кечил-оол. «Угаан-бодал».	1		
15	А.Арапчор. «Эр кижинин чангыс состуу».	1		
16	А. Даржай. «Кижини нууру».	1		
17	«Эреспей».	1		
18	«Чунгувуста».	1		
19	А. Шоюн. «Таныжылга».	1		
20	Кыс кижини.	1		
21	«Электей бээр».	1		
22	Бичии кижинин өске огже (бажыңче) кирерде сагыыр ужурлары.	1		
23	Огге (бажыңга) келген кижини хүлээп алырының ужурлары.	1		
24	Шырай ужуру.	1		
25-26	“Хөглүгбей”. Кылаш ужурлары.	2		
27	Шимчээшкин ужурлары.	1		
28-29	Чөдүреринин ужурлары. Сиңмиреринин ужурлары. Азырарының ужурлары. Өөш эде берзе.	2		
30	Өске кижинин херекселинг дегбезинин ужурлары.	1		
31	“Ынак авамга”.	1		
32	Чаңчыл чарашта – чоргаар, кижини экиде – дыш. “Салгакчы бис”.	1		
33	“Бичии-Салаа”. (Тыва улустун тоолу.)	1		
34	Туннел кичээл.	1		

Литература:

«Улусчу ужурлар» /Г.Д.Сундуй, 1-2 класстарга шенелделиг ооредилге-номчулга ному.
ТНУЧ, Кызыл, 2003

Электроннуг ооредилге пособиеси:

Сундуй Г.Д., Шаалы А.С. Улусчу ужурлар.

Ооредилге видеофильмнери 2 класска. Тыва дылда. Бирги ундурулгези.

Хогжумнуг каасталга: М. Айыжы, О. Сарыглар.